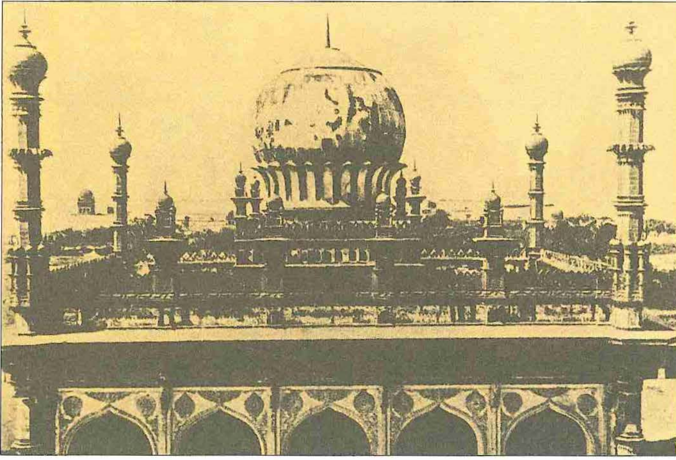

1615 yılında inşa edilen İbrâhim Rızâ Camii Bîcâpûr-Hindistan

ler'le bir barış imzaladı. Fakat Âdilşâhîler, Şah Cihan'ın hastalığından faydalanarak barış şartlarını yerine getirmediler. Âdilşâhîler bu defa başka bir tehlike ile karşılaştılar. Merâthâlar'ın reisi Şîvâcî (Sîvâcî), 1659'da Efdal Han kumandasındaki bir Âdilşâhîler ordusunu tuzağa düşürerek mağlûp etti. Bundan sonra Merâthâlar sık sık Bîcâpûr'a saldırdılar. II. Ali'nin 1672'de ölümü üzerine yerine dört yaşındaki oğlu Sikender geçti. Onun devrinde Merâthâlar'ın sonu gelmeyen baskısı ve Bâbürlüler ile yapılan savaşlar Âdilşâhîler'in çökmesine sebep oldu. Nihayet bir Bâbürlü ordusu 1685'te Bîcâpûr'u kuşattı ve bir yıldan fazla süren kuşatma sonunda şehir Bâbürlüler'e teslim oldu; bu arada hükümdar da esir düştü (4 Zilkade 1097/22 Eylül 1686). Böylece Âdilşâhîler hânedanı sona ermiş oldu.

Yaklaşık iki asır hüküm süren Âdilşâhîler hânedanının en parlak devri, I. Ali ile II. İbrâhim'in saltanat yıllarına rastlar. Âdilşâhîler, I. Ali'nin hükümdarlığı sırasında askerî ve siyasî bakımdan büyük güç kazandılar. Onun zamanında kuvvetli bir ordu meydana getirildiği gibi, Bîcâpûr müslüman Hindistan'ın en önemli şehirlerinden biri oldu. Âdilşâhîler hânedanının zirvesini teşkil eden II. İbrâhim devrinde ise özellikle kültürel yönden büyük bir gelişme meydana gelmiştir. Aynı zamanda şair ve sanatkâr olan II. İbrâhim, sanatçıları ve ilim adamlarını himaye etmiş, başşehir Bîcâpûr'u onlar için cazip bir merkez haline getirmiştir. Âdilşâhîler ayrıca büyük imar faaliyetlerinde de bulunmuşlar ve Bîcâpûr'un her yanında, bazıları bugüne kadar gelen birçok saray, cami ve türbe yaptırmışlardır. Bunlardan İbrâhim Âdilşah ile Muhammed Âdilşah'ın türbeleri ve Ali Âdilşah'ın mescidi kayda değer yapıları teşkil eder. Bîcâpûr'da birçok şair ve sanatkârın yanı sıra bazı önemli tarihçiler de himaye ve teşvik görmüştür. Bunlar arasında II. İbrâhim'in himaye ettiği, *Gülşen-i İbrâhîmî* veya *Târîḫ-i Firişte* adıyla bilinen eserin müellifi Muhammed Kāsım Firişte en önde gelenidir. Eseri sadece Bîcâpûr tarihi için değil, bütün Hindistan tarihi için de önem taşımaktadır.

Âdilşâhîler İran ile siyasî, ticarî, sosyal ve kültürel yönden çok sıkı temaslarda bulunmuşlardır. Özellikle ticarî münasebetler daha çok deniz yoluyla gerçekleşmiştir. Bu ticaret, Portekizliler'in batı sahillerindeki faaliyetleri sebebiyle aksamışsa da, XVI. yüzyılın sonlarında Portekiz gücünün zayıflaması ile yeniden canlanmıştır. Pamuk, pamuklu dokumalar, pirinç, şeker, baharat gibi maddeler bu ticaretin temel ihraç malları olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Firişte, *Târîḫ: History of the Rise of the Mahomedan Power in India* (trc. John Briggs), Lahore 1977, III, 4; *The Cambridge History of India*, Cambridge 1928, III, 426, 444; *a.e.*, Cambridge 1937, IV, 261-262; Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 437; [T. H.], "Âdilşahlar", *İA*, I, 141-142; J. S. Cottan, "Bicâpur", *İA*, II, 597; P. Hardy, "ʿÂdil-S̲h̲āhs", *EI²* (İng.), I, 199; R. M. Eaton, "ʿĀdelšāhīs", *EIr.*, I, 452-456.

ERDOĞAN MERÇİL

ÂDİYÂT SÛRESİ

(سورة العاديات)

Kur'ân-ı Kerîm'in yüzüncü sûresi.

Mekke döneminde Asr sûresinden sonra nâzil olmuştur. Medenî sûrelerden olduğu da söylenmiştir. Ancak konusu ve üslûbu itibariyle Mekkî sûrelerin belirgin özelliğini taşımaktadır. Yeminle başlayan sûrelerden olup on bir âyettir. **Fâsıla***sı **elif, dâl** ve **râ** (ر - د - ا) harfleridir. Adını, ilk âyette geçen **âdiyât** kelimesinden almıştır. Müfessirler **âdiyât** kelimesini genellikle, "soluk soluğa koşan savaş atları" olarak anlamışlardır. Esasen **âdiyât**, "hızla koşmak, seğirtmek" anlamına gelen ve at, deve gibi koşan hayvanlar hakkında kullanılan **adv** (عدو) kelimesinin ism-i fâil müennes cemidir. Sürekli olarak savaşa koşup düşmana hücum eden askerî birliğe ve akıncılara da **adiy** veya **âdiye** denilir. İkinci âyetteki **kadh** kelimesi ise "taşlı yollarda at nallarından çıkan kıvılcımlar" veya "baskın sonrasında kamp yerlerine geri dönünce geceleyin orada yakılan ateş" diye tefsir edilmiştir. İkrime'den gelen bir rivayete göre **kadh**, kılıç ve mızrak çarpışmalarından çıkan kıvılcımlardır, vuruşmanın şiddet ve dehşetiyle ilgili bir mecazdır.

Sûrenin ilk beş âyeti, kıyameti andıran bir savaş sahnesini canlandırmaktadır. Bu beş âyet, "uğultulu sesler çıkararak hızla koşan, kıvılcımlar, ateşler saçan, sabah erken baskınlar yapan, tozu dumana katan, düşman birliklerini kuşatıp onlara cepheden saldıran" cesur gazilerin Allah katındaki değerlerini ilân ve şanlarını yüceltir; müminleri de böyle olmaya teşvik eder. Daha sonraki âyetler, genelde insanoğlunun nankör ve menfaat düşkünü olduğuna dikkat çeker. İnsanın kendisinin de yakından şahit olduğu bu özelliğinin ona bir değer kazandırmayacağını, aksine ilerde başına iş açabileceğini ima eder. Nihayet sûre, insanların bir gün yeniden dirilip Allah'ın huzuruna döneceklerini ve esasen Allah'ın hepsini bütün yönleriyle bildiğini hükme bağlayan âyetlerle son bulur. Böylece sûre, Allah yolunda canlarını bile feda etmekten çekinmeyen inanmış ve fedakâr insanlarla en küçük bir çıkarı için başkalarının hakkını çiğneyen, aç gözlü ve nankör insanlar arasındaki çelişkiyi, inançları ve mânevî değerleri uğruna mücadele edenlerle, hak hukuk ve mukaddesat tanımadan toplumu kemirenler arasındaki farkı gözler önüne serer.

Bu sûreyi yalnızca Asr-ı saâdet'te gerçekleşmiş olan İslâm inkılâbının habercisi gibi görmek, sadece ona mahsus bir müjde sanmak da doğru değildir. Daha sonraki yüzyıllarda gerçekleşmiş olan yenilikler, özellikle savaş silâh ve

araçlarındaki gelişmeler de onun geniş muhtevası içine girer. Sûrenin Mekkî olduğu, o dönemde müslümanların elinde at ve silâh bulunmadığı göz önüne alındığında, bu âyetlerdeki mânaların bütünüyle gelecek zamanlarla ilgili olduğu anlaşılır. Burada sonraki yüzyıllarda icat edilecek ateşli silâhlardan söz edilmesi, geleceğin harp alet ve vasıtalarındaki gelişmeleri çok önceden haber veren bir mûcize sayılır. Buna göre **âdiyât** yalnızca at ve develeri değil, motorlu savaş araçlarını, **mûriyât** kelimesi de ateşli silâhların hepsini içine alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, Bulak 1323-29 → Beyrut 1398/1978, XX, 175-181; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât; Lisânü'l-ʿArab*, "ʿady", "ḍbḥ", "vry", "ḳdḥ", "ġvr" md.leri; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân* (nşr. Ebû İshak İbrâhim), Kahire 1386-87/1966-67, XX, 153-163; Aynî, *ʿUmdetü'l-ḳārî*, Kahire 1392/1972, XVI, 178; Süyûtî, *el-İtḳān*, Kahire 1387/1967, I, 72; Turayhî, *Mecmaʿu'l-baḥreyn*, Beyrut 1985, I, 283; Âlûsî, *Rûḥu'l-meʿânî*, Bulak 1301, IX, 440-444; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982, IX, 6014-6023; Ö. Rıza Doğrul, "Âdiyât", *İTA*, I, 107-108; Zuhûr Ahmed Azhar, "ʿÂdiyât", *UDMİ*, XII, 656-657.

 EMİN IŞIK

ADL

(العدل)

Kelâm, tasavvuf ve hadis alanlarında kullanılan bir terim.

Adl, "doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek; eşitlemek" vb. mânalara gelen bir masdardır. Ayrıca "doğruluk, hakkaniyet ve adalet" anlamlarıyla isim olarak kullanıldığı gibi, "çok âdil" anlamında sıfat olarak da kullanılır.

□ KELÂM. Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Adl, Allah'ın doksan dokuz ismini sayan esmâ-i hüsnâ hadisinde (bk. Tirmizî, "Daʿavât", 83) yer alır. Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli müştaklarıyla birlikte yirmi sekiz âyette geçerse de bunların hiçbirinde Allah'ın adalet sıfatını ifade eder mahiyette kullanılmamıştır. Yalnız bir âyette (bk. el-En'âm 6/115) Allah'ın sözünün adaletli olduğu belirtilir. Ancak birçok âyette Allah, adaletin zıddı olan zulümden tenzih edilmiş, ayrıca "adl" mânasına gelen **kıst** da Kur'an'da ve hadislerde Allah'a izâfe edilmiştir (bk. Âl-i İmrân 3/18; Yûnus 10/4, 47, 54; Tirmizî, "Daʿavât", 83; İbn Mâce, "Duʿâʾ", 10).

Muhakkak hattıyla yazılmış tezhipli Âdiyât sûresi

Yine adl ve adalete yakın bir mâna ifade eden **hayrü'l-hâkimîn** (bk. el-A'râf 7/87) ve **ahkemü'l-hâkimîn** (bk. et-Tîn 95/8), Kur'an'da Allah'a nisbet edilmiştir. Buna göre, "Peygamber'in Allah'a adl sıfatını vermeyi münasip görmüş olup olmadığında şüphe edilebilir" tarzında D. B. Macdonald tarafından ileriye sürülen iddianın (bk. *İA*, I, 363) tutarlı görülebilecek hiçbir yönü yoktur.

Adl, Allah'ın isimlerinden biri olarak kullanıldığında mübalağa ifade eden bir sıfat olup "çok âdil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan" anlamına gelir. İslâm filozofları adl sıfatını, "Allah'ın her varlığa lâyık olduğu imkân ve kabiliyetleri bahşetmesi" anlamına gelen **inâyet** ve **cömertlik** (cûd) kavramlarıyla açıklamışlardır. İbn Teymiyye de muhtemelen bu görüşten yararlanarak adle "Allah'ın, yaratıklarına nimet vermesi ve ihsanda bulunması" mânasını verir (bk. *Mecmûʿu fetâvâ*, VIII, 31). Ehl-i sünnet'in çoğuna göre Allah'ın zâtıyla kaim olan adl sıfatı vardır (bk. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, VIII, 127). Gazzâlî, Allah'ın adaletinin ne anlama geldiğini bilmeden onun âdil olduğunu anlamanın, fiillerini, yaratıp idare ettiği kâinatı tanımadan da adaletini kavramanın mümkün olmadığını söyler ve kâinatın tanınması konusunda çeşitli örnekler verir (bk. *el-Maḳṣadü'l-esnâ*, s. 71-73). Kâinattaki bütün nesnelerle olaylardaki hikmet ve adaleti kavramak hususunda beşerî bir aczin bulunduğu kabul edilmekle birlikte (bk. HİKMET, ŞER), bütün müslüman âlimler Allah'ın âdil olduğu noktasında ittifak etmişlerdir. Ancak adl sıfatının yorumu hususunda Mu'tezile âlimleriyle diğer İslâm bilginleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır (aş. bk.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Duʿâʾ", 10; Tirmizî, "Daʿavât", 83; Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâżıla*, Kahire, ts. (Matbaatü'n-Nîl), s. 20, 22, 54; Halîmî, *el-Minhâc fî şuʿabi'l-îmân* (nşr. Hilmi Muhammed Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 207; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ʿadl" md.; Gazzâlî, *el-Maḳṣadü'l-esnâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), s. 71-73; Sâbûnî, *el-Bidâye* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dımaşk 1399/1979, s. 62; Râzî, *Levâmiʿu'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Kahire 1396/1976, s. 245-247; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "ʿadl" md.; İbn Teymiyye, *Mecmûʿu fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed), Riyad 1381-86, VIII, 31, 127; *Lisânü'l-ʿArab*, "ʿadl" md.; İbnü'l-Vezîr, *İṣârü'l-ḥaḳ ʿale'l-ḫalḳ*, Beyrut 1403/1983, s. 339; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât*, Bulak 1281, s. 240-241; *Kāmus Tercümesi*, "ʿadl", md.; M. Fuad Abdülbâkī, *Muʿcem*, "ʿadl", "ḳıst", "ẓulm" md.leri; D. B. Macdonald, "Allah", *İA*, I, 363; E. Tyan, "ʿAdl", *EI²* (Fr.), I, 215-216.

 BEKİR TOPALOĞLU

□ KELÂM. Mu'tezile'nin beş temel prensibinden (usûl-i hamse) biri.

Allah'ın âdil olduğu noktasında bütün müslümanlar görüş birliği içinde bulunmakla birlikte, Mu'tezile âlimleri ilâhî adli Ehl-i sünnet'ten farklı bir şekilde yorumlamışlardır. Onlara göre Allah'ın âdil olması, yalnızca güzel (hasen) olan fiilleri işlemesi, kötü ve çirkin (kabih) hiçbir fiili işlememesi ve yapması gerekenleri de terketmemesi demektir. Bundan dolayı adalete riayet etmek Allah için vâciptir (bk. VÜCÛB). İyilik ve kö-